

עונש חינוכי

עבודות השירות נראות כחלופה חיובית לעונש מאסר, ומי שזכה וקיבלן - מצטייר בתודעת הציבור כאזרח מן השורה שמעמד מעידה קלה ■ יחד עם זאת, עבודות השירות הן עונש מאסר לכל דבר ועניין ■ הממונים על מערך עבודות השירות בשירות בתי הסוהר מספרים על ההתלבטויות, הקשיים ומערכות היחסים עם בתי המשפט והמעסיקים, וגם מזכירים כמה שמות, המוכרים לכולנו מעמודי החדשות

עונש מאסר לבין האינטרס למנוע תוצאות קשות של מאסר בפועל. מדובר על קידום מטרות השיקום באמצעות עבודות שירות בקהילה, מצד אחד, ומענה הולם לאינטרס הציבורי, מצד שני. יחידת הממונה על עבודות שרות כפופה לראש מטה שב"ס המתווה מדיניות ופיקוח על היחידה. יחידת הממונה על עבודות שרות אחראית מקצועית על יחידות הממונה המחוזיות.

שיתוף פעולה עם בתי המשפט

"ההחלטה על עבודות שירות מתקבלת", אומרת ברק, "לאחר שהנידון הסכים לעבודות השירות, ולאחר שהממונה הודיע לבית המשפט מהי עבודת השירות שיקבל. בית המשפט מבקש את חוות דעתנו, בדרך כלל לפני מתן גזר הדין. אנחנו בודקים את כשירותו הרפואית של הנאשם - פיזית ונפשית, האם הוא משתמש בסמים, מהי מידת המסוגלות שלו לעבודה - האם עבד בעבר והאם יש לו יכולת לעבוד במסגרת, האם כבר ביצע בעבר עבודות שירות, והאם ריצה את התקופה עד תומה או שנאלצנו להכניסו למאסר כי לא עמד בתנאים".

חוות הדעת של שב"ס היא בעלת חשיבות מכרעת, בהיבט הסיכוי והסיכון להצלחת עבודות השירות.

יש לציין, כי שב"ס לא מאשר באופן גורף את הכרעת בית המשפט לעבודות שירות. שיתוף הפעולה עם מערכת המשפט הוא הליכה על חבל דק, לעתים, בעיקר כאשר חוות דעת שב"ס נוגדת את זו של בית המשפט. "מצב כזה", אומרת ברק, "הוא די נדיר. בדרך כלל יקבל בית המשפט את נימוקי חוות הדעת שלנו, אבל זכותו לעמוד על דעתו בבחירת סוג העונש הזה. אם בשנת 1987 היו, בסך הכל, כמה עשרות נידונים שריצו עונשם בעבודות שירות, נכון להיום נמצאים באחריות שב"ס מעל 2,000 אסירים כאלה.

בשנת 2006 קיבל שב"ס 9,728 פניות מבתי המשפט לחוות דעת הנוגעת לעבודות שירות. 4,196 איש החלו לרצות בשנה זו את עונשם

מאת: אביב מסיקה

לפני כמה שבועות, נחשף בתוכנית כלבוטק עו"ד אילן אשד, שהתחזה לרופאה פסיכיאטרית שהציעה לסטודנטיות שחיפשו עבודה, לטפל בגבר אוטיסט בן 30 באמצעות מגע מיני. התרמית נחשפה, לאחר שאשד לא שילם לסטודנטיות, ואלה הבינו כי נפלו בפח. "גם אנחנו הופתענו", מחייכת סגן גונדר איילה חיים, רכזת עבודות שירות במחוז מרכז של שב"ס. "עו"ד אשד", היא מספרת, "מצוי כרגע בעיצומן של עבודות שירות, בגין עבירות כלכליות. הוא נעצר מיד לאחר התוכנית, יהיה לו שימוע, ואנחנו, על פי חוק, נבקש שיבצע את יתרת העונש שקיבל - בכלא".

חלופה עונשית

עבודות השירות נראות כחלופה חיובית לעונש מאסר, ומי שזכה וקיבל עבודות שירות, מצטייר בתודעת הציבור כאזרח מן השורה שמעמד מעידה קלה, לא כזו שמצריכה את השמתו מאחורי סוגר ובריה. המרה של מאסר בעבודות שירות נתפסת כסוג של הקלה, וכחותמת בית המשפט ושב"ס לכשירותו של הנאשם להמשיך ולתפקד בחברה, ואף לתרום לה. סוג של עונש חינוכי.

"עבודות שירות הן בעלות סטטוס מאד ייחודי, אבל צריך לזכור שהן עונש מאסר לכל דבר ועניין, גזר הדין הוא מאסר, אופן הריצוי הוא בעבודות שירות. זו אינה טרמינולוגיה, אלא הגדרה מהותית לעניין העשייה שלנו בשב"ס ולעקרונות החוק", אומרת גונדר משנה מיכל ברק, הממונה על מערך עבודות השירות בשב"ס.

חוק נשיאת מאסר בעבודות שירות חוקק ב-1987. סעיף 51 ב' (א) קובע כי בית המשפט שגזר על אדם מאסר בפועל לתקופה שאינה עולה על שישה חודשים, רשאי להחליט שהנידון ישא את עונש המאסר, כולו או חלקו, בעבודת שירות. את היישום בשטח מבצע שב"ס.

החוק מציין כי מאסר בעבודות שירות נועד לספק חלופה עונשית, שתאזן בין הצורך להטיל

גונדר משנה מיכל ברק
הממונה על מערך עבודות שירות

"עבודות שירות הן בעלות סטטוס מאד ייחודי, אבל צריך לזכור שהן עונש מאסר לכל דבר ועניין, גזר הדין הוא מאסר, אופן הריצוי הוא בעבודות שירות"

בעבודות שירות. 3,736 אסירים סיימו את ריצוי העונש, חלקם משנה-שנתיים קודמות. עם הנתונים הללו, מציגה ברק מסנתת דקה ביותר לקביעת כשירותו של נאשם לעבודות שירות. דרך תיאוריה עולה עבודת המטה והאחריות הישומית, היומיומית, של גוף מקצועי השואף לסדר, לדיוק, למידע מבוסס ומהימן. כזה שיאפשר הצלחה לנידונים בריצוי עונשם והשלמתו, בצד ההגנה המרבית לציבור. בעשייה הזו מעורבים קציני מיון, רשמים, מפקחים, רכזים מחוזיים ובעלי תפקיד ביחידת הממונה הארצית על עבודות שירות.

צייד הצבאים

גלריית הנאשמים המקבלים עבודות שירות היא ססגונית וחוצה עדות, גילים, מינים ומעמדות.

על טובליה, מעצבת האופנה הנודעת, נגזרו שישה חודשי עבודות שירות בגין העלמות מס, אותן ריצתה בטיפול בילדים בבית החולים איכילוב. גם ה"אנאלייזר" אהוד טננבאום, שחדר למחשבי הפנטגון, נידון לשישה חודשי עבודות שירות, וכבר היה מרוצה, אלא שבמקרה שלו ערערה פרקליטות מחוז מרכז על פסק הדין. על טננבאום נגזרו 18 חודשי מאסר בפועל, מתוכם ריצה שמונה חודשים.

מיכאל לרמן, מפיץ "הסוס הטרויאני" באינטרנט, נידון לא מכבר לארבעה חודשי עבודות שירות, אותם ירצה בבית אבות. חלוץ בני יהודה, אלירן עטר, ירצה שישה חודשי עבודות שירות בגין שותפות וסיוע לפשע בגניבת תיקים מנשים.

על החייכ לשעבר, מיכאל גורלובסקי, הוטלו חודשיים עבודות שירות אחרי סאגת "ההצבעה הכפולה" בכנסת. על הקולגה שלו, החייכ לשעבר יחיאל חזן, הוטלו בשל אותה עבירה עצמה ארבעה חודשים. עוד מכובדים ובעלי תפקידים ציבוריים שעשו עבודות שירות היו אהוד קינמון, לשעבר ראש עיריית בת-ים, דוד רונן, שהיה ראש אגף בשב"כ ואחראי על האבטחה בעיתון "מעריב", בן עמי גוב, לשעבר מנכ"ל משרד התקשורת, אהרון לימור, מנכ"ל סנפרוסט לשעבר, אבי מרגלית, מנכ"ל כור-אגרו לשעבר - שניהם בפרשת קרטל הירקות הקפואים (תיאום מחירים וחלוקת לקוחות), ועוד.

לצד אפסר למצוא שמות רבים אנונימיים ומגוון בלתי נדלה של עבירות, כמו שני צייד צבאים, שנתפסו על חס' בעת ציד לא חוקי ונדונו לשישה חודשי עבודות שירות, או שוטר מג"ב שנידון לשישה חודשי עבודות שירות וקנס, בגין שוחד מיני שקיבל מנערת ליווי, וגם אברך אחד מיישיבת בעלי שמנע הצבעה של ארבעה אנשים בבחירות, בהחזיקו בתעודות הזהות שלהם, ונידון לארבעה חודשי עבודות שירות, בהמלצת רבני העדה החרדית.

כדאי להבדיל את עבודות השירות מ"שירות

סגן גונדר איילה חיים
רכזת עבודות שירות במחוז מרכז

"שב"ס לא מאשר באופן גורף את הכרעת בית המשפט לעבודות שירות. שיתוף הפעולה עם מערכת המשפט הוא הליכה על חבל דק, לעתים, בעיקר כאשר חוות דעת שב"ס נוגדת את זו של בית המשפט"

למען הציבור. הדוגמה העדכנית והבולטת ביותר לענישה מסוג זה היא גור דינו של שר המשפטים לשעבר, חיים רמון. על רמון הוטלו 120 שעות של שירות למען הציבור. ובחול"ל, "שירותה למען הציבור" של דוגמנית-העל נעמי קמפבל התבטאה בקירצוף מדרכות ניו-יורק, אחרי שזרקה את הטלפון הנייד שלה על העוורת המסכנה, שהעזה לא למצוא את מכנסי הגיינס שלה.

הלוח-אנגילס טיימס פרסם לא מכבר את סיפוריה של אדה בק, סבתא-רבה מכובדת, בת 93, שנידונה ל-20 שעות של עבודות שירות, לאחר שהורשעה בנהיגה במהירות מופרזת. בית המשפט הטיל עליה לבצע את עבודת השירות בארגון צדקה, המחלק ארוחות חמות לקשישים

המרותקים לבתי-הם - מצב ש"נהגת השודים", בעשור העשירי לחייה, עדיין לא הכירה.

עבודות שירות הן אלטרנטיבה נחשקת. היא פותחת בפני הנאשם אפשרות להמשיך את חייו בקהילה, בביתו, בקרב משפחתו ולשמור לא אחת על כבודו ועל איכות חייו, כל זאת, בהשוואה כמוכר למאסר בפועל. בדיוק בשל כך, טענו באי כוחו של עו"ד דורי קלגסבלד, כי רשלנותו של מרשם, בגינה נגרמה תאונת הדרכים הטרגית בה קופדו חייהם של יבגניה וארתור וקסלר, היתה קלה יחסית ונמשכה לא יותר משלוש שניות. הם הביאו שורה ארוכה של פסקי דין במקרים דומים, בהם הסתפק בית המשפט בעונש של עבודות שירות בלבד. בית המשפט התרשם אחרת, ושלח את קלגסבלד אל הכלא.

לעתים, עבודות השירות הן תוצאה של עסקאות טיעון. רק בחודש האחרון נענשו בדרך זו צעיר שנאשם בנהיגה בשכרות וגרימת תאונת דרכים (בה נהרגה הנערה מעיין כהן וחברתה נפצעה קשה), וגם קצין שהאשם כי הטריד מינית 12 חיילות ונידון לארבעה חודשי שירות בבית חולים צבאי בחיפה. בשני המקרים נמתחה ביקורת קשה על בית המשפט מצד משפחות הקורבנות, שדרשו מאסר בפועל.

כשהעונש הופך לפרס

בבית המשפט המחוזי בתל אביב נדון בינואר 2007 ערעורו של החייכ לשעבר עמרי שרון, שהורשע על פי הודאתו בעדות שקר, ברישום כוזב במסמכי תאגיד ובעבירות על פי חוק מימון מפלגות במהלך הבחירות המוקדמות לראשות הליכוד בשנת 1999. הוא נידון, לפני שנה, לתשעה חודשי מאסר בפועל, תשעה חודשי מאסר על תנאי ו-300 אלף שקלים קנס. שרון ערער על חומרת העונש ופרקליטיו מבקשים, כעת, להמירו בעבודות שירות.

מקרים כשל קלגסבלד ושרון מאירים את עבודות השירות באור יקר, והופכים אותן למשאת נפש וכמעט פרס, בהשוואה לאיום הישיבה בכלא. אלא שבשב"ס, כמו גם בתי המשפט, אינם רואים את ההקלה הזו כדבר מובן מאליה. "לאחר קבלת הבקשה לחוות דעת מבית המשפט", אומרת ברק, "אנחנו בודקים את מהות העבירה, ומתייחסים בעיקר להיבט המסוכנות - עד כמה הנאשם מסוכן לסביבתו או לעתים עד כמה הסביבה מסוכנת לו. עלינו להגן עליו ועל הסביבה, מכיוון שמדובר בעבודה ציבורית המתבצעת, מטבע הגדרתה, במוסדות ציבור או בעמותות, ובשירות לציבור חסר ישע, לעתים קרובות". בקטגוריה זו נכללים בתי חולים, מוסדות לקשיש, מוסדות למוגבלים, פנימיות נוער, בתי תמחוי, מועצות מקומיות, מועצות דתיות ועוד. מכאן בדיוק נגזרת, היא אומרת, עבודת הממונה והאחריות האדירה על תפקודם הראוי ושלוםם של כל השותפים, משני הצדדים.

על פי החוק, המפקחים אמורים לערוך ביקורות פתע במקומות העבודה, לפחות פעמיים בחודש

יחסי אסיר-מעסיק

ברק מונה שורה של קריטריונים שבהם חייבים לעמוד שני הצדדים - האסיר והמעסיק. היא מדברת על מדד ההצלחה, שאותו צריך לנבא מראש, בהתאם לאישיות של האסיר ולסוגי עבודות השירות, לפני שבית המשפט יאשר עונש זה. "עובד השירות נמצא בעבודה אליה הופנה חמישה ימים מלאים, שמונה שעות עבודה ביום. מי שמפקח עליו באופן קבוע הוא המעסיק, שאין לו, כמובן, מיומנויות של סוהר. מעבר לביצוע העבודה, האסיר והמעסיק חותמים על כללים מנחים, כולל חובת תיעוד שעות כניסה ויציאה ומערכת יחסים המוגדרת מראש כעניינית, על בסיס של עבודה ואיסור מוחלט על יחסים חברתיים בתקופת ריצוי העונש".

ההתקשרות היא על בסיס של אינטרסים הדדיים: המעסיק אינו משלם משכורת, ובתמורה, מעניק לאסיר אפשרות לרצות את עונשו בקהילה. זהו האיזון הקדוש של עבודות השירות - מעסיקים שהם בדרך כלל חסרי משאבים, ואסירים שזקוקים לעבודה ומסגרת. בשבי"ס משקיעים לא מעט בריכוכם וקירובם של מעסיקים, שנתעמים מהעסקת אסיר, וכן בודקים בשבע עיניים כל חשש לפגיעה בקורבנות פוטנציאליים. "מכאן", אומרת ברק, "גם ההשקעה העצומה שלנו בחוות הדעת, כדי למנוע כשלונות". חלק חשוב ומהותי בעבודת הממונה על עבודות השירות והרכזים האזוריים, הוא הפיקוח על עובדי השירות, הנעשה באמצעות המפקחים האזוריים של שבי"ס.

על פי החוק, המפקחים אמורים לערוך ביקורות פתע במקומות העבודה, לפחות פעמיים בחודש. אם מתברר למפקח, כי עובד השירות הפר את הוראות החוק או את הוראות הממונה על עבודות שירות - הוא מוזמן לביורור ולאזהרה. עבודת השירות של אסיר מופסקת, על פי חוק, באמצעות "הפסקה מנהלית", המופעלת במקרים שהעובד עבר על הכללים הנהוגים - לא התייצב לעבודתו, התרשל, או ביצע פשע נוסף במהלך ריצוי העונש הנוכחי. ניתן לבצע את ההפסקה המנהלית בכפוף לביצוע השימוע, טרם ההפסקה, אך במקרה שעובד השירות מתייצב לשימוע, ניתן לבצע הפסקה מינהלית ללא קיום השימוע.

עתירה מנהלית של אסיר

זכותו של עובד השירות לערער לבית המשפט המחוזי באמצעות "עתירה מנהלית", במהלך שבעה ימים מיום קבלת ההודעה על הפסקת עבודות השירות. "זו זכות שרבים מנצלים", אומרת ברק, "ואז, על פי חוק, יש הקפאת הליך עד להבאת העניין בפני שופט. יש עובדי שירות שאינם מגישים עתירה, אבל גם לא מתייצבים למאסר. אנחנו נאלצים להגיש תלונה במשטרה עם בקשה לאיתור והפעלת הצו. יש כאלה שאנחנו לא מצליחים לאתר, לשם מסירת ההודעה על

הפסקה מנהלית. גם אז אנחנו פונים למשטרה". מקרים כאלה, בעיניה של ברק, הם אות וסימן לכשלונה של המערכת. "המסלול הזה אמור להסתיים בהצלחה, בהכרת תודה", היא אומרת, "ולא בישיבה בבית הסוהר".

ב-2006 הגישו 387 אסירים בעבודות שירות, עתירות מנהליות כנגד ההחלטה על הפסקה מנהלית, שמשמעותה - החזרתם לבית הסוהר. 418 אסירים הוחזרו מהעבודות לבית הסוהר, כולל כאלה שלא עתרו. בעיני ברק, אין להשלים עם נתונים אלה והם מחייבים בדיקה מעמיקה והפקת לקחים חוזרת.

רושמים הצלחות

מחוז מרכז של שבי"ס הוא הגדול בארץ, ובו כ- 850 אסירים בעבודות שירות, תשעה מפקחים, רופא וגם מטפל אחד, האחראי על הקשר עם בתי המשפט. 400 פניות בחודש מגיעות לרכז, איילה חיים, מבתי המשפט באזור. קצינת המיון של המחוז מראינת ובודקת לא פחות מ-300 מועמדים בחודש. איילה חיים: "מספר המועמדים, מעבר להיותו גדול מאוד, אובייקטיבית, גם מוכיח עד כמה למדו בתי המשפט להשתמש בסוג הענישה הזה. ההתלבטות שלנו בשבי"ס היא במקרי פשיעה קשים ועבירות מין. כך, למשל, התבקשנו לתת חוות דעת לבחינת התאמה לעבודות שירות של איש מוכר ממשפחת פשע. בדקנו וגילינו, שעומדים לפגוע בו, חייו בסכנה, והוא מסתובב רק עם שומרי ראש ונוסע ברכב ממוגן. האם אני יכולה לשלוח אותו לעבודה במוסד ציבורי? הצגנו עמדה שלילית,

הוזמנו לבית המשפט ועמדתנו התקבלה". חיים רושמת גם הצלחות. "בעמותת 'פתחון לבי' בראשון לציון, הדואגת למזון, ביגוד וצרכי בית לנזקקים, מועסקים דרך קבע שישה-שבעה עובדי שירות שלנו. תפקידם לארגן סחורה שמתקבלת, לארוז ולחלק לנזקקים. אחד האסירים שלנו, שהיה מכור לסמים קשים, הצליח במסגרת טיפול גמילה להגיע לשלב השימוש באדולן. מצאנו שאפשר בשלב זה להביאו לעבודות שירות. הוא עבד ב'פתחון לבי' ועשה את המוטל עליו, לשביעות רצון כל הצוות. לפני חודש, לאחר שסיים את עבודות השירות, הוא התקבל, לשמחתנו הרבה, כעובד בשכר בעמותה. כל כך היו מרוצים ממנו".

סיפור נוסף של הצלחה מתרחש בבית האבות צימרמן ברעננה, בו עובדת במטבח אשה בת 60, קלפטומנית, שנשלחה לעבודות שירות בגין גניבות. את תקופת העונש היא כבר סיימה מזמן, אבל ביקשה להמשיך ולבוא כדי להיות עסוקה ולהימנע בכך מחשיפה לפיתויי גניבה בחוץ. כך גם סיפורו של גבר בן 65 אשר לפני שש שנים דרס ילד וריצה את עונשו בעבודות שירות במוסד לילדים מוגבלים. כיום, הוא מגיע ביוזמתו ומתוך רצון למוסד, כדי להיות עם הילדים ולסייע להם ולסגל.

בתמורה הוא מקבל ארוחות בוקר וצהריים. ויש גם הפתעות: ניסים אלפרון נידון לארבעה חודשי עבודות שירות, באשמה של הסגת גבול. הוא הודיע לבית המשפט כי הוא מעדיף להישלח למאסר ולא לבצע עבודות שירות. בית המשפט שלח אותו בכל זאת לפגישה עם הממונה על עבודות שירות בשבי"ס.